

Research Paper

Examining the Consequences of Virtual Space in the Field of Family in Iran

Hamidreza Sadri¹, Mashallah Heidarpour^{*2}, Mohammad Hassan Elahimanesh³

1. PhD student, Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
2. Assistant Professor, Department of International Relations, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.
3. Assistant Professor, Department of Political Science, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 129-146

Use your device to scan and
read the article online

Keywords: *Virtual space, family, Iran.*

Abstract

The purpose of this current research is to investigate the consequences of virtual space in the field of family in Iran. Our assumption in this article is that it is possible to examine the consequences of virtual space in the field of family in Iran. Subsequently, in this article, we are faced with the question of whether it is possible to examine the consequences of virtual space in the field of family in Iran? This article was descriptive-analytical in terms of its purpose and in terms of data collection methods based on library sources and the use of the FISH tool. In order to collect theoretical data, the documentary method was used. Finally, the collected data were analyzed. In the analytical dimension of the hypothesis investigation, the consequences of virtual space in the field of family in Iran can be examined, it was shown that virtual space has many effects on families from various positive and negative aspects. Family is a safe place to satisfy various physical, intellectual and emotional needs. Family is defined based on relationships that originate from the act of having a child or marriage, and are governed by laws and customs. The main relationships in this institution are divided into two groups, the relationship between husband and wife and the relationship between parents and children. The era of cyber and virtual life started from the period when the Internet came into existence. Since then, two real and virtual worlds were formed in line with each other,

Citation: Sadri, H; Heidarpour, M; Elahimanesh, M H (2023). **Examining the Consequences of Virtual Space in the Field of Family in Iran.** Geography(Regional Planning), 13(52), 129-146.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.235884.2567

DOR:

* **Corresponding author:** Mashallah Heidarpour, **Email:** Mashallah.Heidarpour@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

Marriage represents a pivotal life decision, capable of either rebuilding or disrupting one's entire existence. Although a family typically comprises just two or three individuals, its significance deems it one of society's most crucial institutions. It serves as the primary foundation for nurturing and raising generations, the ultimate source of happiness, and an abundant wellspring of affection. In various societies, the emphasis lies on preserving and upholding marital commitments. Researchers, theorists, and therapists within the family domain endeavor to enhance the quality of life for families and, consequently, human societies. Achieving this goal involves manipulating and investigating various factors. As the smallest societal unit, the family is profoundly influenced by social, economic, and cultural shifts, offering insights into broader changes in the societal structure.

Methodology

Aligned with regional planning, this article delves into the repercussions of the virtual space within the family domain in Iran. Our research methodology involves theoretical exploration, perusal of scientific and specialized articles, and data analysis derived from primary and secondary sources. The examination of the social, economic, and cultural consequences of virtual space on families underscores shifts in public policy, the virtual space's role in family dynamics, and its influence on regional programs. This approach guarantees a comprehensive assessment of the impacts of virtual space on families, tailored to regional necessities and challenges.

Results and Discussion

The rise of technology and social media has transformed family dynamics, impacting values and communication within households. While these tools offer valuable benefits, they contribute to family challenges, especially among women and young girls. Increased social media use, coupled with lengthy parental work hours, creates emotional

distance, despite physical proximity. Virtual spaces, influenced by media, elevate expectations, particularly among the youth, affecting overall family satisfaction. The pervasive influence of information technology and social networks suggests their enduring impact, raising concerns about family cohesion in the future. The expanding digital realm, particularly social media, facilitates family connections, bridging geographical gaps and preventing relational decline. Analyzing family health and stability threats falls under family pathology studies, as many societal issues stem from familial crises. Modern communication technologies reshape social relations, connecting people globally. While internet-based interactions offer convenience, overreliance on virtual connections poses mental and intellectual risks. The rise of text-centric online communication neglects visual and auditory cues, impacting face-to-face interactions. Excessive internet use leads to cognitive dependency and mental strain, raising concerns about the societal implications of this technological shift.

The virtual space exposes homes to potential dangers from strangers, and unhealthy internet usage will undoubtedly have adverse, perhaps irreparable, consequences for families. The term "internet addiction" inadequately captures the concept, as detrimental internet use encompasses cognitive and behavioral factors negatively impacting an individual's life. Behavioral dependence on the internet is not only a mental disorder but a chronic, pervasive phenomenon associated with serious physical, financial, familial, social, and psychological harm. In a cognitive perspective, detrimental internet use stems from flawed perceptions and cognitive processing. Conditions related to internet use can extend to aspects of dependence, exacerbating issues and causing harm to family structures.

Conclusion

In this study, the impact of the virtual space on family dynamics in Iran was examined. The first hypothesis results indicated that the virtual space has noticeable effects, particularly in the realm of family. Various studies, such as Esfandiari (2021) and Ataie

Kachoui (2017), align with the findings of the current hypothesis. Explicating the results, marriage, a pivotal life step, was highlighted as a transformative force with potential lifelong consequences. The second hypothesis results demonstrated that the repercussions of the virtual space prompt shifts in public policymaking, deviating from traditional conservative approaches. An exploratory referencing method was employed in analyzing the second hypothesis. Parallel studies by Gorgin (2020) and Khodamoradi (2014) are consistent with the present hypothesis, suggesting that media influences vary across genders and age groups, necessitating nuanced public policies. The third hypothesis results revealed that the

implications of the virtual space have permeated family cores, causing issues. Considering the role of families in shaping society, these consequences contribute to societal challenges. Aligning with this, studies like Mohabbat (2017) and Purjaafar (2013) corroborate the findings of the third hypothesis.

Diverse sources, including contemporary global articles, were examined in this research. However, due to the research focus on the relationship between virtual spaces, families, and their impact on public policymaking, it wasn't feasible to cover all aspects of the virtual space. The research findings hold practical utility for academics, political affairs specialists, and students.

References

1. Abbasi Shavazi, M. T., Moaini, M., & Pourdian, R. (2018). Cyberspace Companionship and Risky Behaviors: Studying the Relationship between University Students' Companionship in Virtual Spaces and Risky Behaviors in Real and Virtual Spaces. *Social Order Journal*, 10(3), 77-104 [In Persian].
2. Alvandi, H., & Naibi, M. (2012). Investigating the Relationship between Islamic Identity in Virtual Spaces and Globalization. *Media Studies*, 7(19), 35-43 [In Persian].
3. Ansari, E., Kianpour, M., Ataei, P. (2018). Sociological Analysis of the Sociocultural Impact of Using Virtual Space on Oral Culture (Case Study: Isfahan City). *Applied Sociology (Journal of Humanities Research, Isfahan University)*, 29(1), 18-40. [In Persian]
4. Arshad Serabi, R., Taqvayi, D., Jahangiri, M. (2021). Dependency on Social Networks and Parenting Styles in Adolescents: The Mediating Role of Emotional Regulation. *Islamic Lifestyle with a Health Focus*, 5(4), 201-211. [In Persian]
5. Ataie Kachooi, P., Ansari, E., & Kianpour, M. (2017). Sociological Analysis of the Impact of the Use of Virtual Space on the Value System of Individuals in Families (Comparison of Urban and Rural Areas in Isfahan). *Urban Sociological Studies (Urban Studies)*, 7(22), 157-178 [In Persian].
6. Badini, H., Khoeini, G., Karami, H. (2020). Privacy Protection in Cyberspace with Emphasis on Ethical and Jurisprudential Principles. *Ethical Research (Islamic Knowledge Society)*, 10(4), 41-54. [In Persian]
7. Bahramand, H., Davoodi, Z. (2019). Social Prevention of Cybersecurity Crimes. *Journal of Criminal Law and Criminology Studies*, 48(1), 27-46. [In Persian]
8. Baqerzadeh, A. (Educational Literacy is a Right, Not Compulsion). *Ettemad Newspaper*, May 19, 2016, No. 12. [In Persian]
9. Barat Ali Pour, M. (2014). An Introduction to Identity Politics in the Islamic Republic of Iran. *Strategic and Macro Policies*, 2(7), 141-158. [In Persian]
10. Darabi, A. (November 1, 2022). New Needs, Old Responses. *Al-Alam News Analysis Society*, 8:40 AM, News Code 4010809014 [In Persian].
11. Dashti, M. (2000). Translation of *Nahj al-Balagha*. Moshaat Publications, Qom, Iran [In Persian].
12. Davis, R.A. (2001). "A cognitive-behavioral model for pathological internet use." *Computers in Human Behavior*.
13. Document: "Cyber Space" (2016).
14. Esfandiari, R. (2021). Jurisprudential Examination of the Effects of Virtual Space on the Individual and Family. *Journal of Legal and Family Studies*, 4(8), 33-56. [In Persian]
15. Eslami Tanha, A. (2014). *Phenomenological Theory of Culture and*

- Cultural Policy. Religion and Cultural Policy, 1(2), 31-60. [In Persian]
16. Esmaili, F., Sepehrnia, R. (2016). Creative Attitude in the Function of the Internet in Iranian Women. *Journal of Innovation and Creativity in the Humanities*, 5(4), 249-276. [In Persian]
 17. Farhangi, M. M., Mirtorabi, S., & Goleshni, A. R. (2019). Explaining the Policy of Cyberspace in the Islamic Republic of Iran (Requirements and Reforms, within the framework of the desired goals in the upper documents). *Islamic Revolution Research*, 8(30), 111-132 [In Persian].
 18. Gorgin, B., & Baqeri, A. (2020). Virtual Media and Family Rights from the Perspective of Legal Science. *New Media Studies*, 6(22), 241-261 [In Persian].
 19. Hashemi, S. A. (2012). Change of Pattern and Cultural Elements from Extended Family to Nuclear Family. *Iranian People's Culture Quarterly*, Issue 13, 11-28 [In Persian].
 20. Hosseinpour, J., & Sohrabi, B. (2013). Investigating the Role of Cyberspace in Moral Security. *Information and Criminal Investigations*, 8(2), 103-124 [In Persian].
 21. IMNA: News Agency. (October 24, 2021). Family Identity under the Influence of Virtual Space, 8:12 AM. [In Persian]
 22. Islamic Republic News Agency. (December 1, 2021). Pathology of the Impact of Cyberspace on the Foundations of the Family, 12:02 PM, News Code 84561584 [In Persian].
 23. Khodamoradi, T., Saadat, F., & Khodamoradi, T. (2014). Examining the Impact of the Use of Cyberspace on Family Values. *Ilam Cultural Journal*, 15(44-45), 155-167 [In Persian].
 24. Kianpour, M., Adlipour, S., & Kiyakhani, E. (2013). Sociological Explanation of the Societal Impact of Facebook on the National Identity of Turkish Users in Iran. *Applied Sociology (Journal of Humanities Research, University of Isfahan)*, 24(4), 67-84 [In Persian].
 25. Kousari, M. (2011). *Internet and Social Harms*. Tehran: Salman Publishing [In Persian].
 26. Lawson, Helen M., & Leck, K. (2006). "Dynamics of Internet Dating." *Social Computer Review*, 24(2), 189-208. University of Pittsburgh at Bradford, Bradford, Pennsylvania.
 27. Mohabbati, S., Zanjani, H., & Sarokhani, B. (2016). The Impact of Virtual Space on the Social Alienation of Students. *Social Sciences Journal*, 10(35), 33-58 [In Persian].
 28. Mohammadi, B. (2014). Traditional Power Structure Model in Some Iranian Families. *Women's Research Journal*, 5(2), 111-137 [In Persian].
 29. Mohammadzadeh Asl, M. (2016). Strengthening the Institution of Family in the Constitution of the Islamic Republic of Iran with an Emphasis on the Realization of Citizenship Rights. National Conference on Citizenship Rights Explanation.
 30. Mohseni, S., & Gholi Derafshan, S. M. M. (2012). Study of Innovations and Challenges of the Monthly Law on Family Support Approved in 2012. *Women and Family Studies Journal*, 2(2), 39-63 [In Persian].
 31. Mohtadali, A., & Aram, H. (2017). Virtual Space and Cognitive-Identity Indicators of Youth: A Case Study of Tehran. *Psychological Operations Studies*, 12(46), 31-56 [In Persian].
 32. Poor Alamdari, P. (2012). The Internet and My Family. *Payam-e-Zan Monthly*, 21(10) [In Persian].
 33. Rafieati Asl, S. A., Kazemipour, S., & Shafiei, S. S. (2020). Designing a Support Model for Children of Divorced Families (Case Study: Tehran, 2019-2020). *Police - Social Studies of Women and Family*, 8(2), 546-573 [In Persian].
 34. Rahmazadeh, S. A. (2010). The Role of Virtual Social Networks in the Era of Globalization. *Strategic Studies in Public Policy (Strategic Studies of Globalization)*, 1(1), 49-78 [In Persian].
 35. Razeghi, N., Alizadeh, M., & Mohammadi Sangcheshmeh, S. (2017). Sociological Examination of Young People's Attitudes toward Marriage in Virtual Spaces. *Applied Sociology (Journal of Humanities Research, University of Isfahan)*, 28(1), 67-85 [In Persian].
 36. Sharafaldin, S. H., & Cheraqi Kootiyani, I. (2014). The Role of Culture and Cultural Structures in Population Changes. *Cultural*

- and Social Knowledge, 21(6), 51-78 [In Persian].
37. Shepard, Jon M. (2007). "Sociology: Updated Ninth Edition." Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
38. Taqvipour, M. R., Ismaeili, M., & Salavatian, S. (2017). Policy-making for the Production of Entertainment Products on Iranian Television with a Focus on the Islamic Family. *Women in Culture and Art (Women's Research)*, 9(1), 1-25 [In Persian].
39. Thompson, J. B. (2001). *Media and Modernity: Social Theory of Media* (M. Owhadi, Trans.). Tehran: Nashr-e-Soroush [In Persian].
40. Tizchang, M., & Ghazinajad, M. (2022). Women and the Construction of Marital Relationships in the Virtual Space. *Social Studies and Research in Iran*, 11(2), 347-371 [In Persian].
41. Torabian, L., Ameri, F., Khosravi, Z., & Bani-Jamali, S. (2020). Exploring the Role and Function of the Family in Adolescent Addiction to Social Networks. *Journal of Family Research*, 17(2), 171-179 [In Persian].
42. Torkzadeh, J., Marzoughi, R. A., Mohammadi, M., Ahmadi, H., & Jokar, N. (2019). Developing a Media Literacy Curriculum for Social Security Enhancement: A Qualitative Study. *Educational Management Innovations Quarterly*, 10(2), 113-132 [In Persian].
43. Website: cifici.org
44. Website: fa.wikipedia.org
45. Website: zajim.com/family
46. Yaghoobi, H., Yusefi, R., & Aminzadeh, M. (2019). The Relationship between Social Activities and Group Sports with the Level of Addiction to Virtual Space: A Psychological Study of Sports, 8(29), 203-218 [In Persian].
47. Zehn-e-Mofagh [Successful Mind]. (September 3, 2022). Impact of Virtual Spaces on the Family.

مقاله پژوهشی

بررسی پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران در راستای برنامه‌ریزی منطقه‌ای

حمیدرضا صدری - دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

ماشالله حیدرپور* - استادیار، گروه روابط بین الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران

محمدحسن الهی منش - استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۱۴۶-۱۲۹</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>هدف از این پژوهش کنونی بررسی پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران است. فرض ما در این مقاله این است که می‌توان پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران را بررسی کرد. متعاقباً در این مقاله با این سؤال مواجهیم که آیا می‌توان پیامدهای فضای مجازی را در حوزه خانواده در ایران بررسی نمود؟ این مقاله از حیث هدف توصیفی-تحلیلی و از حیث نحوه گردآوری داده‌ها بر اساس منابع کتابخانه‌ای و استفاده از ابزار فیش بود. به منظور گردآوری داده‌های نظری از روش اسنادی استفاده شد. در نهایت داده‌های گردآوری شده مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. در بعد تحلیلی بررسی فرضیه می‌توان پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران را بررسی کرد، نشان داده شد که فضای مجازی تأثیرات زیادی بر خانواده‌ها از جنبه‌های مختلف مثبت و منفی دارد. خانواده جایگاهی امن برای ارضای نیازهای گوناگون جسمانی، عقلانی و عاطفی است. خانواده بر اساس روابطی تعریف می‌شود که از عمل متولد شدن فرزند یا ازدواج نشأت می‌گیرد و قوانین و رسم‌هایی بر آن نظارت دارد. روابط اصلی در این نهاد به دو گروه رابطه میان زن و شوهر و رابطه میان والدین و فرزندان تقسیم می‌شوند. عصر زندگی سایبری و مجازی، از دوره‌ای آغاز گردید که اینترنت موجودیت یافت. از آن زمان دو دنیای واقعی و مجازی در راستای هم شکل گرفتند و این امر باعث تأثیر و تأثرات این دو دنیا بر روی یکدیگر گردید. هر چند تأثیرات دنیای واقعی از دنیای مجازی و پیامدهای آن بیشتر مشهود است. در ایران پس از ورود نوسازی به کشور، نهاد خانواده طی چند دهه اخیر تغییرات متعددی را تجربه کرده است.</p>

استناد: صدری پور، حمیدرضا؛ حیدرپور، ماشالله؛ الهی منش، محمدحسن. (۱۴۰۲). بررسی پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران در راستای برنامه ریزی منطقه‌ای. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۳(۵۲)، صص ۱۲۹-۱۴۶.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.235884.2567

DOR:

مقدمه

ازدواج مهم‌ترین قدمی است که یک فرد در زندگی بر می‌دارد و این اقدام، می‌تواند تمام زندگی یک شخص را از نو بسازد یا خراب کند. خانواده معمولاً واحدی کوچک متشکل از حداقل دو یا سه نفر است، ولی از نظر اهمیت، آن را از مهم‌ترین نهادهای اجتماعی و نخستین منبع سازندگی و پرورش نسل و عالی‌ترین سرچشمه خوشبختی و غنی‌ترین منبع عاطفه دانسته‌اند. چیزی که در بیشتر جوامع بر آن تأکید شده است، حفظ و نگهداری زوجیت و متعهد بودن به ارتباط‌های زناشویی است. تمام تلاش‌های محققین، نظریه پردازان و درمانگران حوزه خانواده، در راستای کمک به خانواده‌ها و به تبع آن جوامع بشری، برای بهره‌مندی از زندگی با کیفیت مطلوب است و برای ایجاد این شرایط عوامل و فاکتورهای مختلفی را باید دستکاری و مورد بررسی قرار داد. به عنوان کوچک‌ترین سازه جامعه، یکی از نهادهایی که به شدت از تغییرات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جامعه تأثیر می‌پذیرد، خانواده است. با شناخت این مؤسسه که کوچکترین نمونه جامعه است شناخت بهتری در مورد تغییرات ساختار اجتماعی نیز به دست می‌آید.

پیشینه پژوهش

تیزچنگ (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای با عنوان زنان و بساخت روابط زناشویی در فضای مجازی نشان داد تأثیری که زنان از فضای مجازی می‌گیرند با نوع روابط زناشویی آنان ارتباط دارد. اسفندیاری (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان "بررسی فقهی آثار مصرف فضای مجازی بر فرد و خانواده" نشان داد از نظر فقهی استفاده از فضای مجازی آثار مثبت و منفی بر خانواده دارد. فرهنگی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان آسیب‌شناسی سیاستگذاری فضای مجازی در ایران بر پایه نظریه پساتوسعه‌گرایی نشان داد سیاستگذاری ایران در فضای مجازی آسیب‌هایی دارد. تقوایی (۱۴۰۰)، در مقاله‌ای با عنوان وابستگی به شبکه‌های مجازی و سبک فرزندپروری در نوجوانان نشان داد وابستگی به شبکه‌های مجازی در سبک‌های فرزندپروری بر روی نوجوانان تأثیر دارد. گرگین (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان رسانه، فضای مجازی و کیان خانواده از منظر علم حقوق نشان داد از نظر حقوقی فضای مجازی بر کیان خانواده تأثیرگذار است. ترابیان (۱۳۹۹)، در مقاله‌ای با عنوان بررسی نقش و کارکرد خانواده در اعتیاد نوجوانان به شبکه‌های اجتماعی نشان داد اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی در میان نوجوانان باعث می‌شود کارکرد و نقش خانواده تحت شعاع قرار بگیرد. اسلامی (۱۳۹۹)، در تحقیقی با عنوان ساخت حکومت و سیاستگذاری شبکه‌های اجتماعی در ایران نشان داد سیاستگذاری شبکه‌های اجتماعی بر ساخت حکومت در ایران تأثیر دارد. نادینی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان حمایت از حریم خصوصی در فضای سایبر با تأکید بر اصول اخلاقی و فقهی نشان داد حریم خصوصی در فضای سایبر باید حمایت شود تا بر اساس اخلاق و فقه حق کسی ضایع نگردد. یعقوبی (۱۳۹۸)، در مطالعه‌ای با عنوان لزوم فعالیت‌های اجتماعی و ورزش‌های گروهی با میزان اعتیاد به فضای مجازی نشان داد افرادی که اهل ورزش و فعالیت‌های اجتماعی هستند کمتر به فضای مجازی معتاد می‌شوند.

مبانی نظری

جهانی شدن فرایندی است اجتناب ناپذیر که از قرن نوزدهم و بیستم آغاز شده و همراه با فراز و نشیب‌هایی که هرگز به جز دوران جنگ‌های جهانی اول و دوم متوقف نشده به تکامل خود ادامه داده است. این فرایند در طول مسیر خود ابتدا در بعد اقتصادی موفق بوده ولی کم کم به سایر ابعاد نیز گسترش یافته است (رحمان‌زاده، ۱۳۸۹: ۴۹). هم‌چنان که الگوهای ارتباطی به طور روزافزونی از مرزهای ملی فراتر می‌رود امار اتصال به اینترنت و کاربران آن هم به طور تصاعدی در حال رشد است. انتشار پرشتاب اینترنت ماهواره و فناوری‌های دیجیتالی ارتباط هم‌زمان میان بخش‌های وسیعی از جهان را ممکن ساخته است. در نتیجه بسیاری از کنترل‌های ملی اطلاعات بی اثر شده‌اند. امروزه نقش رسانه‌ها و میزان نفوذ آن‌ها در ساخت سیاسی جوامع بر کسی پوشیده نیست. برخی از نظریه پردازان ارتباطات معتقدند که امروز جهان در دست کسی است که رسانه‌ها را در اختیار دارد. نقش عمده رسانه‌ها در شکلهی به افکار عمومی باعث شده که اهمیت رسانه‌ها تا این حد مورد توجه قرار گیرد. امروزه شبکه‌های اجتماعی ساکنان دار اقیانوس پرتلاطم اینترنت هستند. شبکه‌هایی که مبتنی بر فناوری وب ۲ فعالیت داشته و با اجتماع‌گرایی مجازی نقش اساسی را در معادلات رسانه‌ای جهان بازی می‌کنند. این وب سایت‌ها علاوه بر قابلیت شبکه‌سازی مجازی امکان استفاده از فرصت‌های

مختلف در فضای اینترنت را اعم از جستجو، خواندن و به اشتراک گذاری اخبار، آپلود عکس و فیلم، نوشتن یادداشت‌ها و عضویت در گروه‌های مختلف تحرک سیاسی فراهم کرده و این امر باعث اقبال کاربران اینترنتی به شبکه‌های اجتماعی شده است. فضای مجازی بسته به ساخت‌های اجتماعی شکل می‌یابد. شبکه‌های اجتماعی از گروه‌هایی عموماً فردی یا سازمانی تشکیل شده‌اند که از طریق یک یا چند نوع از وابستگی‌ها به هم متصل هستند و در بستر یک جامعه اطلاعاتی پیچیده کارکرد مؤثر شبکه همگرا را تصویر می‌کنند و موفقیت و محبوبیت روزافزون آن‌ها به دلیل داشتن رنگ و بوی اجتماعی است (رحمان‌زاده، ۱۳۸۹: ۵۰).

در تعریف متغیرها از نظر لغوی و اصطلاحی فضای مجازی یا فضای سایبر در لغت از دو واژه سایبرنتیک^۱ و اسپیس^۲ گرفته شده است. این واژه دارای ریشه یونانی است. معنای اصلی آن در زبان یونانی فرمانروایی و حکومت است و در آثار افلاطون نیز به همین معنا به کار رفته است. شاید بتوان علم هدایت و کنترل یا خودفرمایی را برابر فارسی آن دانست. سایبرنتیک اکنون نیز تا حدودی مفهوم قدیم خود را حفظ کرده و بیانگر علمی است که به انسان یا ماشین خودکار امکان حکومت کردن و فرمان دادن می‌دهد (fa. m. wikipedia.org). در اصطلاح فضای مجازی یا فضای سایبر یک مفهوم برای توصیف فناوری دیجیتال بهم پیوسته گسترده است.

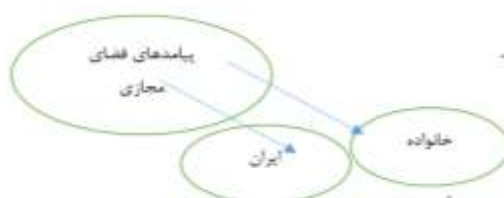
خانواده بر اساس روابطی تعریف می‌شود که از عمل متولد شدن فرزند یا ازدواج نشات می‌گیرد و قوانین و رسم‌هایی بر آن نظارت دارد. روابط اصلی در این نهاد به دو گروه رابطه میان زن و شوهر و رابطه میان والدین و فرزندان تقسیم می‌شوند (zajim.com/family). خانواده در اصطلاح به معنی نخستین سلول یا واحد زندگی اجتماعی است که یکی از اساسی‌ترین نهادهای جامعه شناخته می‌شود. خانواده از زن و مردی تشکیل می‌شود که با یکدیگر وارد پیوند زناشویی شده‌اند و ممکن است فرزندان نیز داشته باشند. جامعه برای این نهاد روابط زناشویی و خویشاوندی معینی تعیین می‌کند و در این روابط حقوق و تکالیف افراد نسبت به یکدیگر را مشخص می‌سازد (سازمان ملل).

ایران با نام رسمی جمهوری اسلامی ایران میراث دار سرزمین کهن پارس در جنوب غربی آسیا واقع است. مساحت کشور بالغ بر ۱۶۴۸۱۹۵ کیلومتر مربع می‌باشد. از شمال با ارمنستان اذربایجان، ترکمنستان و دریای خزر همسایه است و از شرق با افغانستان و پاکستان. همسایگان غرب و شمال غرب به ترتیب عراق و ترکیه هستند و مرزها از جنوب به دریای عمان و خلیج فارس می‌رسد. پایتخت ایران تهران است. در قلب خاورمیانه ایران تنها کشوری است که در عین وسعت و جمعیت از منابع هیدروکربن غنی برخوردار است و از دوران باستان دولتی مستقل داشته است (اتاق بازرگانی و صنایع ایران و فرانسه، cifci.org). شایان ذکر است پژوهش در این زمینه می‌تواند به لحاظ نظری و کاربردی افق‌های نوینی پیش روی برنامه ریزان در کشور بگشاید.

در این پژوهش متغیر مستقل فضای مجازی است و متغیرهای وابسته ایران و خانواده می‌باشند. بنابراین هدف این پژوهش دستیابی به پاسخی برای این سؤال است که: آیا پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران قابل بررسی هستند؟

بر این اساس فرضیه‌های زیر برای این پژوهش تدوین شده‌اند:

پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران قابل بررسی هستند. - پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده قابل بررسی هستند. - پیامدهای فضای مجازی در ایران قابل بررسی هستند. مدل مفهومی پژوهش حاضر در شکل ۱ ارائه شده است.

شکل ۱- مدل مفهومی ارتباط فضای مجازی با خانواده در ایران

1 cybernetices

2 space

مطابق شکل پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران قابل بررسی هستند.

بحث و یافته‌های تحقیق

نیازهای جدید

نسل جدیدی که فرزندان و نوادگان ما محسوب می‌شوند، در جهان جدیدی زندگی می‌کنند که مختصات آن با زمانه و روزگار ما بس متفاوت، متنوع و متکثر است. نسل دهه هفتاد، هشتاد و نود در دنیایی رنگارنگ با جهانی پر از معنا آرمان، تخیل، ایده و آرزو های بی پایان زندگی می‌کنند. عصر کنونی با کثرت رسانه‌ها و رشد حیرت‌انگیز تکنولوژی و پیشرفت معجزه‌آسای علم و دانش و تسخیر بیشتر انسان بر سایر کرات و سیارات و کوچک شدن جهان به اندازه یک دهکده و گسترش مناسبات و آمد و شدها طبیعی است در چنین فضای زیستی و تنفسی آموزه‌ها یادگیری‌ها، مطالبات، خواسته‌ها تفاوت معناداری با گذشته دارد. حتی در معنا و مفهوم ارزش‌ها و خداباوری و دینداری تغییرات نوینی را شاهد هستیم. سکولاریسم که در بارزترین نشانه ان تقلیل اعتقادات و باورهای دینی به باور و رفتار فردی جهان را در نور دیده است گفتمان غالب جهانی شده است. بر این اساس عقاید باورها، سبک زندگی، اعمال، رفتارها، تغییرات مشهودی با گذشته پیدا کرده است و این هنر بزرگ حکمرانان و مدیران عالی هر جامعه است که این تغییرات را درک کنند و مدار حکمرانی را به گونه‌ای امروزی و مردم سالار به معنای حقیقی کلمه قرار دهند. بیان این مطالب هرگز به معنای شک در عقاید و باورهای خودمان نیست. اگرچه شک به اندازه ایمان طبیعی است چرا که داوری ظهور علم و ایمان است. نسلی که هر یک رسانه شخصی دارند دنیای بزرگ در دستان کوچک آن‌ها قرار دارد. باید مطالبات خواسته‌ها، تقاضای این نسل را به خوبی فهم و درک کرده و این نسل را به رسمیت شناخت. زبان آن‌ها اقناع و گفتگو مدارا، صبوری، تسامح و تحمل است. با تحکم و دستور نباید با این نسل سخن گفت. شکل ظاهری لباس پوشیدن، نوع ورزش، دیالوگ ها و گفتگوها، دوستی و دشمنی‌ها، قهر و اشتی‌ها با گذشته خیلی تفاوت کرده است. باید سخن‌های نو شنید و پاسخ‌های جدید و امروزی به آن‌ها داد. خانواده‌ها رسانه‌ها، گروه‌های مرجع و مورد قبول نهادهای تعلیم و تربیت و مساجد و ... همه در جامعه‌پذیری و رشد جوانان تأثیرگذار هستند. با مخاطبان جدید باید با زبان آن‌ها و متناسب با عصر و زمانه زیست آن‌ها سخن گفت (دارابی، ۱۴۰۱).

نگرش اجمالی به خانواده در ایران قبل از فضای مجازی

قبل از وجود فضای مجازی در کشور ما که در همین عصر حاضر بود سیاستگذاری‌های مربوط به حوزه خانواده در فضایی آرام و بدون تنش و دور از فضای مجازی در جامعه سنتی ایران مرسوم بود. در آن زمان خبری از آسیب‌های فضای مجازی نبود و راحتتر می‌شد در زمینه سیاستگذاری اظهار نظر نمود. ولی با گسترش اینترنت هنجارها الگوها و ارزش‌های سنتی حاکم بر آشنایی و یافتن فرد مناسب برای ازدواج تغییر و تحول اساسی یافته است (رازقی و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۷). پیشرفت تکنولوژی‌های ارتباطی و اطلاعاتی مانند اینترنت در زندگی بشر سهمی بسزا داشته است. به گونه‌ای که تغییرات بنیادین ناشی از ظهور این تکنولوژی را در عرصه‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی نمی‌توان نادیده گرفت. بدون شک اینترنت و فضاهای بیکران مجازی ارتباطات میان افراد را نسبت به گذشته بسیار تسهیل کرده است و به افراد بویژه جوانان امکان می‌دهد تا تجربیاتی جدید و روابطی متفاوت را تجربه کنند (کوثری، ۱۳۸۷: ۸۹). روابطی که سابقاً تعاملات چهره به چهره را بوجود می‌آورد اکنون با این فناوری انجام می‌شود. یعنی نوع جدیدی از روابط میان فردی بواسطه اینترنت ایجاد شده است. ما وارد عصری از روابط ناب شده ایم که از هر گونه مهار محدودیت‌های بیرونی آزاد است. استفاده از فضای سایبر و شبکه‌های مجازی روز به روز عمومیت و محبوبیت بیشتری پیدا کرده است (کیانپور و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۸). شیوه‌های جدیدی برای آشنایی و تعامل با افراد دیگر شکل گرفته است. افراد دیگر برای انتخاب فرد مناسب برای ازدواج به همسایگان محله اقوام و آشنایان محدود نمی‌شوند. با گسترش اینترنت شکل‌های جدیدی از تعامل و ارتباط برای افراد فراهم شده است. اینترنت سبب شکل‌گیری نوع جدیدی از خواستگاری اظهار یا تمایل عشق و تلاش برای یافتن فرد مناسب برای ازدواج شده است بدین گونه که موجب تسهیل آن شده و امکان وقوع آن را بیشتر کرده است (لاوسون و لک، ۲۰۰۶: ۱۸۹). در عصر کنونی نهاد خانواده بمنزله اصلی‌ترین رکن جامعه دچار تزلزل شده است. ارائه الگوی مناسبی از خانواده اسلامی می‌تواند گره گشا باشد (تقوی پور و همکاران، ۲۰۱۷: ۱).

از ایجاد نطفه برای تحویل افرادی با ارزش به جامعه دستوراتی دارد تا جامعه اسلامی هر چه بهتر و ارزشمندتر شود. پس هر خانواده که در آن ملاکات ارزشی اعم از تقوا و علم بیشتر متبلور شود ارزشمندتر است و اگر این ملاک‌ها در آن کم‌تر باشد در درجه کمتری از ارزش قرار دارد.

موانع گسترش و تحکیم نهاد خانواده در ایران

در ایران در عصر کنونی با توجه به افزایش استفاده بی‌رویه از فضای مجازی موانعی بر سر راه شکل‌گیری خانواده به طور گسترده و هم‌چنین پس از تشکیل آن موانعی بر سر راه تحکیم روابط درون خانواده به وجود آمده است که نسبت به گذشته افزایش چشمگیری داشته است. با توجه به اهمیت ویژه نهاد خانواده جدیدترین اراده قانونگذار در حوزه مقررات حاکم بر نهاد مزبور در قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ نمود یافته است. این قانون به نوعی تجمیع مقررات سابق مربوط به خانواده را در بر دارد. تصویب قانون مزبور این توقع را ایجاد کرده که به موجب آن مصالح خانواده به نحو مناسبتری تأمین گردد. به همین جهت باید دید که قانون جدید خانواده چه نوآوری‌هایی را در این عرصه برای رسیدن به اهداف مزبور به ارمغان آورده و با چه چالش‌هایی روبرو است (محسنی و قبولی درافشان، ۱۳۹۱: ۳۹). خانواده واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و ارمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشد یابنده انسان است اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است. خانواده در عصر جدید شکل متفاوتی از دهه های گذشته پیدا کرده است. در فرهنگ اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران کاخ شکوهمند حیات و زندگی به خانه و خانواده تعلق دارد. رشد سالم و تکامل آن زمینه ساز سلامت روانی شخصیتی و اجتماعی جامعه است که علل پیش‌گیرنده جهت فساد اداری و سازمانی است. مقنین قانون اساسی جمهوری ایران با تأکید بر اهمیت این موضوع در اصول متعدد سعی بر تکریم این نهاد اجتماعی مقدس داشته و مجلس شورای اسلامی و سایر ارگان‌هایی که اقدام به وضع قوانین عادی و تعیین سیاست‌گذاری‌های عمومی می‌کنند را مکلف نموده است تا با وضع و تدوین مقررات موضوعه این نهاد عالی را متعالی سازند. در همین راستا منشور حقوق شهروندی نیز با اشاره به این وضع حقوقی مهم و بنیادین با اختصاص یک مبحث ویژه با عنوان خانواده زنان و کودکان در بند ۹۶-۳ مقرر نموده است:

"خانواده واحد بنیادین و نخستین جامعه است و کلیه شهروندان از حق ازدواج و تشکیل خانواده برخوردار هستند. دولت مکلف به تحکیم و تشییید مبانی خانواده است. و نیز در بندهای ۹۹-۳ تا ۱۱۰-۳ با اشاره به این که خانواده جز اساس و ریشه اجتماع انسانی است. دولت را مکلف نموده است با تبیین و تدوین برنامه‌های جامع ملی و مقررات لازم الاجرای عمومی در تکریم این نهاد عالی اهتمام ویژه نماید. اجرای هر چه بهتر اصول مختص نهاد خانواده در قانون اساسی بالاخص اصل ۲۱ و ۱ قانون اساسی می‌تواند گامی مؤثر در تبیین و اجرای هر چه بهتر حقوق شهروندی در جمهوری اسلامی ایران باشد" (محمدزاده اصل، ۱۳۹۵).

اثرات فضای سایبری بر وضعیت خانواده در ایران

فضای مجازی در جامعه اسلامی در قبال مسئولیت اجتماعی خود وظیفه استفاده از این فرایند در تولید برنامه‌هایشان را دارند. در این راستا رسانه ملی با توجه به امکانات فنی و هنری موجود در کشور تلاش‌هایی را در زمینه تولید انواع برنامه‌های رادیویی و تلویزیونی برای اجرای فرایند امر به معروف و نهی از منکر انجام داده است. افزایش استفاده از تبلیغات تصویری در اینترنت فضای محیطی و رسانه‌ای آن را تبدیل به یک ابزار بازاریابی برای معرفی و فروش غالب محصولات و خدمات نموده است. در عصر اطلاعات فضای مجازی بازیگر اصلی سیاست شناخته می‌شوند. به همین دلیل دولت‌ها و مدیران تلاش می‌کنند که از طریق رسانه‌ها اعم از سنتی و نوین تولید قدرت و معنا کنند. رسانه‌هایی که به صورت ایجابی، سلبی یا انتقادی برابر دولت‌ها ایستاده‌اند. فضای مجازی ضمن افزایش انعطاف‌پذیری افراد سطح قابلیت انطباق آن‌ها را با موقعیت‌های جدید افزایش می‌دهد و باعث کاهش پایبندی افراد به سنت‌های معارض با جامعه مدرن و گرایش جامعه از کنش عرفی به کنش خردگرایانه می‌شود. فضای مجازی به عنوان ابزاری برای بحران‌سازی و بحران‌زدایی، روشن شدن افکار، ایجاد فضایی برای برخورد سالم و سازنده دیدگاه‌ها و اطلاع‌رسانی مناسب از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و از نشانه‌های پویایی و تحرک جامعه در دنیای کنونی محسوب می‌شود.

شود. در دنیای کنونی ر سانه‌ها بخش گسترده‌ای از ماهیت افکار عمومی را شکل می‌دهند و به گونه‌ای فزاینده این روند رو به افزایش است. بنابراین این فضا محدودیت‌های زمانی، مکانی و نظارت‌های اجتماعی حاکم بر رفتارها و هم‌نشینی‌های افراد را برداشته و چندان مشخص نیست این تعاملات مجازی تا چه اندازه بر رفتارهای پر خطر مؤثر است (عباسی شوازی و دیگران، ۱۳۹۷: ۷۷).

تأثیر فضای مجازی بر هویت خانواده

با ورود تکنولوژی و وسایل ارتباط جمعی در خانواده‌ها ارزش‌های اجتماعی خانواده‌ها تحت تأثیر قرار گرفته و موجب شده تا شاهد تغییراتی در رفتار و گفتار نسل جوان باشیم. شبکه‌های اجتماعی مجازی و اینترنت مهمترین این تکنولوژی‌ها می‌باشند که در دنیای امروز ما به گونه‌ای نفوذ کرده است که نمی‌توان زندگی بدون آن را تصور کرد اما همین فضا آسیب‌های متعددی را با خود دنبال داشته است که یکی از اصلیترین این آسیب‌ها در محیط خانواده و تغییر سبک زندگی و شکستن مرز باورها و ارزش‌ها بخصوص در میان بانوان و دختران جوان است. قشری که قرار است مولد و پرورش دهنده نسل‌های بعدی باشند. افزایش استفاده از شبکه‌های اجتماعی این روزها به رغم استفاده‌های مفیدی که دارد در کنار اشتغال به کار طولانی والدین و تغییر نگرش آن‌ها به تربیت فرزند موجبات دوری اعضای خانواده از یکدیگر را فراهم ساخته است به گونه‌ای که خانواده‌ها با وجود نزدیکی فیزیکی گاه فاصله عاطفی و معنوی زیادی را تجربه می‌کنند (ایمن، ۱۴۰۰). یکی از زمینه‌های اصلی در بروز مسائل خانوادگی و اصولاً نارضایتی از زندگی مشترک فضای مجازی است که تحت تأثیر تولیدات رسانه‌ای بوجود آمده و باعث آن شده تا سطح توقع و رضایت از زندگی‌های مشترک را به خصوص در میان نسل جوان بالا ببرد. امروز گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات به گونه‌ای است که در هر کجای زندگی انسان جلوه‌های حضور فناوری اطلاعات و ارتباطات به چشم می‌خورد. اینترنت و سرویس‌های ارائه شده در قالب آن در عین حال که ابزار مفیدی برای کسب و تبادل اطلاعات است می‌تواند مخرب نیز باشد. شبکه‌های مجازی ابزار جنگ نرم هستند که هدف آن نابودی خانواده‌ها است. شبکه‌های اجتماعی نقش پررنگی در دنیای امروز دارند و نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. این شبکه‌ها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی افراد و در سطح کشورها و حتی بین‌الملل تأثیرگذار هستند به همین دلیل در حال گسترش می‌باشند و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهمتری را در زندگی بازی خواهند کرد. خانواده مناسبترین جایگاه برای تأمین نازهای انسان و بهترین بستر برای تأمین امنیت و آرامش روانی است. با این حال در عصر کنونی نظام خانواده دچار مسائل و چالش‌هایی شده است که کم‌کم آن را به سستی و تزلزل می‌کشاند (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۰).

گسترش ارتباطات خانوادگی در فضای مجازی

از طرفی همین فضای مجازی باعث گسترش روابط خانوادگی به خصوص نسبت به اعضای خانواده‌هایی که دور از هم زندگی می‌کنند شده است و این یکی از اثرات مطلوب فضای مجازی در دنیای کنونی است. با توجه به این امر با نگاه آسیب‌شناسی که به خانواده داشتیم می‌توانیم این گسترش ارتباطات مجازی بین اعضای خانواده‌هایی که دور از هم سکونت دارند را به عنوان جلوگیری از کاهش روابط خانوادگی در نظر گرفت. چرا که مطالعه عواملی که سلامت دوام و استحکام خانواده را تهدید می‌کند و ازدواج پایدار و موفق را آسیب‌پذیر می‌سازد تحت عنوان مبحث آسیب‌شناسی خانواده قرار می‌گیرد. در این نوع آسیب‌شناسی هدف شناسایی عوامل ناپایدار و گسسته شدن ارکان خانواده است. زیرا ریشه اکثر مسائل رفتاری اجتماعی و عاطفی افراد جامعه از خانواده بحرانی سرچشمه می‌گیرد. ظهور تکنولوژی‌های نوین ارتباطی در عصر حاضر باعث شده است نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی شکل بگیرد که با وجود این که عمر خیلی زیادی ندارند توانسته‌اند به خوبی در زندگی مردم جا باز کنند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم آمده‌اند و از فواصل بسیار دور در دنیای واقعی از این طریق با هم ارتباط برقرار می‌کنند. امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است. پست الکترونیک پیام‌های کوتاه، چت روم‌ها و وب‌پایگاه‌ها و بازی‌ها روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی و ... روزانه حدود ۴۰۰ میلیون نفر را در سراسر دنیا با هم مرتبط می‌سازند (خبرگزاری جمهوری اسلامی، ۱۴۰۰). یکی از معایب ارتباطات اینترنتی

ان است که ارتباط در فضای مجازی اساساً بر متن استوار است بنابراین از نشانه‌های بصری و شنیداری در تعامل‌های رو در رو بی بهره است. در جامعه ما نیز با گسترش روزافزون اینترنت شاهد این مسئله هستیم و نتیجه آن آسیب فکری است و استفاده بیش از حد متعارف از اینترنت به وابستگی شدید روانی و فکری می‌انجامد.

شناسایی پیامدهای مثبت فضای مجازی بر خانواده در ایران

اینترنت بانک اطلاعاتی جهانی است. کاربران اینترنت با ورود به فضای مجازی با دنیای وسیع و حیرت‌انگیزی مواجه می‌شوند. برای درک صحیح آن ناگزیر باید کارکردهای مثبت و منفی آن را شناخت و فرا گرفت (اسماعیلی و سپهرنیا، ۲۰۱۶: ۲۴۹). گسترش و نفوذ فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات و در پی آن پدیدار شدن فضای سایبر تغییرات اساسی را در تمامی ابعاد زندگی آدمی ایجاد کرده است. فضای مجازی با برخورداری از ویژگی‌های منحصر به فرد با توسل به فناوری تبادل اطلاعات جهان را با چالش‌های جدید و جدی مواجه کرده است که صیانت از آن به شیوه سنتی دشوار و ناکافی است. هرچند مقابله کیفری درباره این جرایم اجتناب‌ناپذیر است با توجه به واکنشی بودن این اقدام و اتخاذ آن پس از ارتکاب نمی‌توان آثار سوء این جرایم را خنثی کرد. از این رو لازم است اقداماتی را مورد تحقیق قرار داد که به جای واکنش به این جرایم از وقوع آن‌ها پیشگیری کند. با توجه به ایرادات پیشگیری و وضعی که به کلی مانع از ارتکاب جرایم نمی‌شود سیاست پیشگیرانه بتواند راهبرد مؤثرتری برای مقابله با این تهدیدات نوین به شمار رود (بهره‌مند و داودی، ۱۳۹۷: ۴۶). غفلت از نگاه آینده پژوهانه و آینده نگارانه به تحولات ارتباطی آینده و اثرات متأثر از آن در کشور در حال توسعه ایران همواره پیشگامی در ساخت آینده جامعه را با کندی روبرو خواهد کرد و در نتیجه برنامه‌ریزی کوتاه مدت به جای بلندمدت بی تفاوتی به آینده به جای ارتقای دانایی نسبت به آینده و خلأ قانونی یا اجرایی نشدن قانون به جای همگامی قانونی بر اساس آینده شکل خواهد گرفت (الوندی، ۲۰۲۱: ۱۲۹). امروزه فضای مجازی باعث ایجاد دگرگونی در جنبه‌های مختلف زندگی جامعه گردیده است گرچه تأثیرات مثبتی بر عملکرد افراد دارد. با توجه به گسترش روزافزون شبکه‌های اجتماعی در بین نسل جوان و ضرورت آموزش سواد رسانه‌ای بررسی نقاط مثبت این فناوری‌ها مهم به نظر می‌رسد (محمدی، ۲۰۲۲: ۲۳۰). فناوری‌های ارتباطات تغییرات گسترده‌ای را مانند هر دگرگونی ناشی از فناوری سبب می‌شوند (انصاری و همکاران، ۲۰۱۸: ۱۸). اینترنت پیامدهای مثبت بسیاری در خانواده در ایران دارد که تنها به برخی از آن‌ها در این قسمت اشاره شد. اینترنت در میان کارکردهای مختلفی که دارد آگاهی افراد را افزایش می‌دهد و آن‌ها را در مناسبات اجتماعی سیاسی و فرهنگی درگیر می‌کند. حضور انسان در شاهراه‌های اطلاعاتی و دسترسی او به امکانات جامعه اطلاعاتی هویت‌های سنتی را با دشواری عمده‌ای روبرو ساخته است. یکی از شاهراه‌ها که امروزه از اقبال زیادی در جامعه برخوردار است شبکه‌های اجتماعی است. یکی از شیوه‌های برقراری ارتباط بین افراد که خود دچار تحول عمیق شده است ارتباط از طریق شبکه‌های اجتماعی است. شبکه‌های اجتماعی تار و پود روابط اجتماعی هستند که فرد را به دیگران ارتباط می‌دهند. این شبکه‌ها شامل اعضای خانواده همکاران، هم کلاسان، پزشکان، دوستان صمیمی و حتی تعمیرکار اتومبیل و فروشندگان مغازه‌ها نیز می‌باشند. شبکه‌های اجتماعی ما را با صدها یا هزاران نفر در جامعه مرتبط می‌سازند (شپرد، ۲۰۰۷). اگر شبکه اجتماعی ویژه برای افراد کم سواد باشد باید بتواند در آن شبکه فرد کم سواد حضور پیدا کند و متون را بخواند و حتی کامنت و مطلب بگذارد (باقرزاده، ۱۳۹۵). به حقیقت عصر کنونی عصر ارتباطات نامیده شده است و هر چه زمان می‌گذرد شاهد تأثیرگذاری بیشتر رسانه‌ها بر تربیت بشر امروز هستیم (هاشمی، ۲۰۱۳). به طوری که با پیدایش انبساط انقلاب تکنولوژی در دهه ۸۰ میلادی جهان به مرحله جدیدی گام نهاد که در آن رسانه‌ها ضمن گام برداشتن در مسیر تکامل و تنوع نقش عنصر معلم را که یکی از عناصر برنامه درسی است به خود اختصاص داده‌اند. امروزه اثر انگشت رسانه بر گوشت و پوست هر شهروند مشهود است به طوری که با صرف نظر از رسانه دیگر نمی‌توان یا بسختی می‌توان زمینه انتقال مفاهیم را فراهم آورد. امروزه رسانه‌ها بعنوان یکی از ابزارهای اصلی انتقال و گسترش ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی در رفتار نقش مهمی دارند. در عصر فوران اطلاعات دغدغه بسیاری آگاهی یافتن از آموزه‌ها است چرا که اثرات نامناسب و منفی یک نوآوری در نظام اجتماعی که کارکرد نامطلوب آن نوآوری نامیده می‌شود می‌تواند نوع جدیدی از مناسبات اجتماعی را پی‌ریزی کند که این نوع مناسبات بسط ارتباطات مین کنشی کم محرکی اجتماعی و انزوا است (تامپسون، ۱۹۹۴ به نقل از ترکزاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۱۴). سواد اجتماعی کمک می‌کند افراد بهتر با واقعیت‌های

اجتماع آشنا شوند که یکی از این واقعیت‌های بسیار مهم در زندگی امروز بحث فضای مجازی است که می‌تولد خانواده‌های عزیز سواد اجتماعی خود را در حیطه رسانه بالا ببرند. درک و شناخت تأثیر فضای مجازی در افکار رفتار اجتماعی-فرهنگی و شکلهای به شاخص‌های فکری و هویتی و شیوه و سبک زندگی به ویژه برای نسل جوان مسأله‌ای اساسی است (موحد علوی و آرام، ۲۰۱۷: ۳۱).

وابستگی به فضای سایبری در خانواده

اینترنت بعنوان یکی از ابزارهای مهم جهانی شدن با سرعت با همه جنبه‌های زندگی روزمره ما پیوند خورده است و جزء و سایل ضروری زندگی محسوب می‌گردد. از طرفی پیشرفت تکنولوژی تأثیرات محسوس و نامحسوس زیادی بر زندگی گذاشته است از طرف دیگر اینترنت در چهره‌ای غیر قابل باور بر روی افراد باز کرده و با تازه‌ترین پیشرفت‌های صنعتی و اطلاعات در جهان آشنا می‌شوند. ورود اینترنت امکان انجام رفتارهایی را می‌دهد که ضرورتاً در دنیای واقعی انجام آن‌ها جایی ندارد. به گفته مولا علی دل نوجوان مانند زمین آماده‌ای است که هر بذری در آن افشاندن شود می‌پذیرد (نهج البلاغه، نامه ۳۱). توجه به این دوران سرنوشت ساز بسیار مهم می‌باشد. گسترش فضای مجازی امکان بهره‌مندی و استفاده مفید و در نتیجه پیشرفت افراد را فراهم می‌کند (پورعلمداری، ۱۳۹۱). نظریه رفتاری نیز بیان می‌کند که علت کلیدی در استفاده از اینترنت وابسته به تقویتی است که فرد دریافت می‌کند. بطوریکه او برای بدست آوردن همان پاسخ‌ها شرطی می‌شود. به همین دلیل طراحان بازی‌های رایانه‌ای به اصول شرطی کردن کاربران توجه داشته‌اند و در طی یادگیری بازی دست به تقویت بازیگران می‌زنند (امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱). این عوامل باعث شده‌اند اعضای خانواده کم کم به فضای سایبری وابسته شده‌اند.

پیامدهای منفی فضای مجازی بر خانواده

فضای مجازی باعث می‌شود دنیایی خطرناک از ناشناخته‌ها به حریم خانه‌ها وارد شوند و هم چنین کاربری ناسالم اینترنت پیامدهای ناخوشایند و چه بسا غیر قابل جبران را برای خانواده‌ها در پی خواهد داشت. اصطلاح استفاده آسیب‌زا از اینترنت مناسبتر از اصطلاحات دیگری چون اعتیاد به اینترنت است. زیرا استفاده از اینترنت صرفاً یک رفتار اعتیادی نیست بلکه مجموعه‌ای از عوامل شناختی و رفتاری در زمینه اینترنت را تشکیل می‌دهد که روی زندگی فرد اثر منفی می‌گذارد. وابستگی رفتاری به اینترنت علاوه بر اینکه بیماری آسیب روانی یا معضل اجتماعی است، پدیده‌ای مزمن فراگیر و عودکننده است که با صدمات جدی جسمانی، مالی، خانوادگی اجتماعی و روانی برای افراد همراه است. در دیدگاه شناختی استفاده آسیب‌زا از اینترنت برآمده از شناخت‌های معیوب و پردازش شناختی فرد است. شرطی‌سازی نسبت به اینترنت که در بحث پیامدهای مثبت اینترنت در مبحث قبل گفتیم ممکن است به جنبه‌های وابسته به آن نیز گسترش یابد. تقویت‌کننده‌های ثانویه نیز به نوبه خود بعنوان نشانه‌ای برای رشد علائم اعتیاد عمل می‌کنند که خود این وابستگی باعث بروز آسیب‌هایی بر نهاد خانواده خواهد شد.

تأثیر فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده

مهم‌ترین تأثیرات فضای مجازی بر ارزش‌های خانواده به این شرح زیر می‌باشند:

۱. عدم نظارت والدین و دوری اعضای خانواده از یکدیگر
۲. جذب شدن به ارزش‌های بیگانه و عدم بلوغ
۳. آسیب‌های جسمانی
۴. آسیب روانی
۵. فحشا و سوء استفاده جنسی و خیانت اینترنتی
۶. اعتیاد اینترنتی و انزوای طلبی
۷. الگودهی منفی

فضای مجازی اگرچه سطح تعاملات ما را گسترده‌تر کرده است اما باعث دور شدن اعضای خانواده از یکدیگر می‌شود. امروزه بیشتر افراد در فضای مجازی حضوری فعال دارند و فضای مجازی نقش مهمی در زندگی ایفا می‌کند. همین باعث شده تا افراد سرگرم این محیط شوند و تمرکزی بر خانواده نداشته باشند. اگرچه این فضا تأثیرات فردی و اجتماعی زیادی بر افراد گذاشته اما آسیب‌هایی هم به همراه دارد که در خانواده براحتی قابل مشاهده است. این تأثیرات منفی کارکرد خانواده را مختل خواهد کرد. فضای مجازی باعث شده تا خانواده‌ها دیگر روابطی گرم و صمیمانه با هم نداشته باشند. وقتی همه سرگرم فضای مجازی هستند در واقع مهم‌ترین عنصر تعامل و گفتگو در خانواده از بین رفته و فرزندان هر روز از خانواده فاصله می‌گیرند و غرق در این فضا می‌شوند و آسیب‌های اینترنتی بیشتری به آن‌ها وارد می‌شود. آسیب‌های این فضا زندگی زوج‌های جوان را هم با خطرات زیادی چون خیانت روبرو کرده است. اگرچه حذف کامل اینترنت و دور شدن از فضای مجازی کار سختی است اما می‌توان با مدیریت درست تنها زمان کمی را به سرگرمی در این فضا اختصاص داد (ذهن موفق، ۲۰۲۲).

بسط کارآمدی خانواده در فضای مجازی

خانواده بعنوان بنیادترین نهاد اجتماع از کارکردها و نقش‌های خاصی برخوردار است که مستقیم و غیر مستقیم به پویایی جامعه می‌انجامد. از این رو حفظ این کارکردها از آسیب‌های تهدیدکننده از امور ضروری قلمداد می‌شود. از مسائلی که امروزه بر ساختار خانواده تأثیر زیادی داشته و بنیان آن را تهدید می‌کند اینترنت و فضای گسترده مجازی است. امروزه شاهد آن هستیم که این تکنولوژی نوین با زندگی روزمره تک‌تک افراد خانواده گره خورده است. از این رو تحلیل تأثیرات منفی این شبکه ارتباطی عظیم مورد توجه جامعه شنان قرار گرفته است. به همین دلیل بررسی تهدیدهای فناوری اینترنت در جامعه انسانی از امور مهم است که باید در مدیریت فرهنگی جامعه امروز به آن توجه جدی شود. خانواده کانونی بهم پیوسته از اعضا است که هر یک نقش‌های خاصی را بر عهده دارند. به نحوی که گسستن این نقش‌ها خانواده را متزلزل می‌کند. به همین دلیل حفظ روابط کانون خانواده از بنیادترین مسائل برای این نهاد اجتماعی محسوب می‌شود. در دوران این روابط است که نقش‌های اجتماعی به فرزندان اموخته می‌شود. اما امروزه استفاده بیش از حد افراد خانواده از اینترنت تضعیف ارتباطات افراد درون خانواده را در پی داشته است. چنانکه برخی جامعه‌شناسان بیم آن دارند که گستر فناوری اینترنت به انزوای اجتماعی روزافزون منجر بشود. بنا بر استدلال آنان یکی از آثار دسترس‌پذیری فزاینده به اینترنت در خانوارها این است که مردم اوقات مفید خود را کم‌تر با خانواده می‌گذرانند (موسوی تبار، ۱۳۹۵). این عوامل باعث می‌شوند کارآمدی خانواده از جهاتی بسط و گسترش در دنیای کنونی پیدا کند.

نتیجه‌گیری

در مطالعه حاضر، موضوع پیامدهای فضای مجازی در حوزه خانواده در ایران مورد بررسی قرار گرفت. نتایج فرضیه اول نشان داد، فضای مجازی آثار و پیامدهایی دارد که بیشتر در حوزه خانواده دارای تأثیرات مشهود است. پژوهش‌های متعددی، نظیر پژوهش اسفندیاری (۱۴۰۰) و عطایی کچویی (۱۳۹۶) با نتایج فرضیه حاضر هم‌راستا می‌باشند. در تبیین نتایج فرضیه می‌توان گفت، ازدواج مهم‌ترین قدمی است که یک فرد در زندگی بر می‌دارد و این اقدام می‌تواند تمام زندگی یک شخص را از نو بسازد یا خراب کند.

نتایج فرضیه دوم نشان داد پیامدهای فضای مجازی باعث می‌شود سیاستگذاری عمومی تغییر پیدا کند و از شکل محافظه کار سنتی خود فاصله بگیرد. در فرآیند بررسی فرضیه دوم از روش استنادی استفاده شده است. پژوهش‌های متعددی، نظیر گرگین (۱۳۹۹) و خدامرادی (۱۳۹۳) با نتایج فرضیه حاضر هم‌راستا می‌باشند. در تبیین نتایج فرضیه می‌توان گفت، امروزه با توجه به اینکه انسان‌ها با یکدیگر متفاوت هستند و در ازدواج دو نفر تفاوت‌های رفتاری زیادی وجود دارد، می‌توان انتظار داشت که رسانه‌ها تأثیرات متفاوتی بر زن و مرد و کودک و جوان و پیر داشته باشند لذا سیاستگذاری در این حوزه‌های عمومی باید متناسب هر قشر باشد.

نتایج فرضیه سوم نشان داد، پیامدهای فضای مجازی بیش از همه جا در کانون خانواده مسائلی را به همراه داشته است و از آن جا که خانواده ها جامعه را شکل می دهند لذا این پیامدها در خانواده ها باعث ایجاد آسیبهایی در کل اجتماع می گردند. پژوهش‌های متعددی، نظیر محبی (۱۳۹۶) و پورجعفر (۱۳۹۲) با نتایج فرضیه حاضر هم‌راستا می‌باشند.

در این پژوهش منابع مختلفی که از مقاله های روز دنیا بودند مورد بررسی قرار گرفتند. البته در زمینه فضای مجازی تحقیقات بیشتری وجود داشت که با توجه به موضوع تحقیق که ارتباط این فضاها را با خانواده و تاثیر آن بر سیاستگذاری عمومی بود مجال پرداختن به تمام مقالات مربوط به حوزه فضای مجازی نبود. نتایج پژوهش برای اساتید، متخصصان امور سیاسی و دانشجویان مفید و کاربردی خواهد بود.

منابع

۱. ارشادسرابی، روزیتا؛ تقوایی، داوود؛ جهانگیری، مهدی. (۱۴۰۰). وابستگی به شبکه های مجازی و سبک های فرزندپروری در نوجوانان: نقش واسطه های تنظیم هیجان. سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، ۵(۴)، ۲۰۱-۲۱۱.
۲. اسفندیاری، رضا. (۱۴۰۰). بررسی فقهی آثار مصرف فضای مجازی بر فرد و خانواده. مجله مطالعات فقهی حقوق زن و خانواده، ۴(۸)، ۳۳-۵۶.
۳. اسلامی تنها، اصغر. (۱۳۹۳). نظریه پدیدارشناختی فرهنگ و سیاستگذاری فرهنگی. دین و سیاست فرهنگی، ۱(۲)، ۳۱-۶۰.
۴. اسماعیلی، فاطمه؛ سپهرنیا، رزیتا. (۱۳۹۵). نگرشی خلاقانه در کارکرد اینترنت در زنان ایرانی. مجله ابتکار و خلاقیت در علوم انسانی، ۴(۴)، ۲۳۹-۲۷۶.
۵. انصاری، ابراهیم؛ کیانپور، مسعود؛ عطایی، پری. (۱۳۹۷). تحلیل جامعه شناختی تاثیر استفاده از فضای مجازی بر فرهنگ شفاهی (مورد مطالعه: شهر اصفهان). جامعه شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، ۲۹(۱)، ۱۸-۴۰.
۶. ایمنا؛ خبرگزاری. (۲۰۱۴). هویت خانواده زیر تیغ فضای مجازی، ساعت ۱۲:۸.
۷. بادینی، حسن؛ خوئینی، غفور؛ کرمی، حمزه. (۱۳۹۹). حمایت از حریم خصوصی در فضای سایبر با تاکید بر اصول اخلاقی و فقهی. پژوهش‌های اخلاقی (انجمن معارف اسلامی)، ۱۰(۴)، ۴۱-۵۴.
۸. باقرزاده، علی. (سوادآموزی حق است نه اجبار). روزنامه اعتماد، ۱۳۹۵/۰۵/۱۹، شماره ۱۲.
۹. برات علی پور، مهدی. (۱۳۹۳). درآمدی بر سیاست هویتی در جمهوری اسلامی ایران. سیاست های راهبردی و کلان، ۲(۷)، ۱۴۱-۱۵۸.
۱۰. بهره مند، حمید؛ داوودی، ذوالفقار. (۱۳۹۷). پیشگیری اجتماعی از جرایم امنیتی سایبری. مطالعات حقوق کیفری و جرم شناسی، ۴۸(۱)، ۲۷-۴۶.
۱۱. پورعلمداری، پریسا. (۱۳۹۱). اینترنت و خانواده من. ماهنامه پیام زن، ۲۱(۱۰).
۱۲. تامپسون، جان ب. (۱۳۸۰). رسانه ها و مدرنیته: نظریه اجتماعی رسانه. ترجمه مسعود اوحدی، تهران: نشر سروش.
۱۳. ترابیان، لیلیا؛ عامری، فریده؛ خسروی، زهره؛ بنی‌جمالی، شکوه‌سادات. (۱۳۹۹). بررسی نقش و کارکرد خانواده در اعتیاد نوجوانان به شبکه های اجتماعی، ۱۷(۲)، ۱۷۱-۱۷۹.
۱۴. ترک زاده، جعفر؛ مرزوقی، رحمت‌الله؛ محمدی، مهدی؛ احمدی، حبیب و ناصر جوکار. (۱۳۹۸). تدوین برنامه درسی آموزش سواد رسانه ای در راستای بسط امنیت اجتماعی: یک مطالعه کیفی. فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی، ۱۰(۲)، ۱۱۳-۱۳۲.
۱۵. تقوی پور، محمدرضا؛ اسماعیلی، محسن؛ صلواتیان، سیاوش. (۱۳۹۶). سیاست گذاری تولید محصولات نمایشی در تلویزیون ایران با محوریت خانواده اسلامی. زن در فرهنگ و هنر (پژوهش زنان)، ۹(۱)، ۱-۲۵.
۱۶. تیزچنگ، مهسا؛ قاضی‌نژاد، مریم. (۱۴۰۱). زنان و برساخت روابط زناشویی در فضای مجازی. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۱۱(۲)، ۳۴۷-۳۷۱.
۱۷. حسین‌پور، جعفر؛ سهرابی، بهمن. (۱۳۹۲). بررسی نقش فضای سایبری در امنیت اخلاقی. پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، ۸(۲)، ۱۰۳-۱۲۴.
۱۸. خبرگزاری جمهوری اسلامی. (۱۰ اذر ۱۴۰۰). آسیب شناسی تاثیر فضای مجازی ب بنیان خانواده، ساعت ۱۲:۰۲، کد خبر ۸۴۵۶۱۵۸۴

۱۹. خدامرادی، طاهره؛ سعادت، فرحناز؛ خدامرادی، طیبه. (۱۳۹۳). بررسی میزان تاثیر استفاده از فضای مجازی بر ارزشهای خانواده. مجله فرهنگ ایلام، ۱۵(۴۵-۴۴)، ۱۵۵-۱۶۷.
۲۰. دارابی علی. (نیازهای جدید پاسخهای قدیم). جامعه خبری تحلیلی الف، ۹ ابان ۱۴۰۱، ساعت ۰۸:۴۰، کد خبر ۴۰۱۰۸۰۹۰۱۴.
۲۱. دشتی، محمد. (۱۳۷۹). ترجمه نهج البلاغه. انتشارات مشهور، قم، ایران.
۲۲. ذهن موفق. (اسیبهای مجازی بر خانواده). ۳ سپتامبر ۲۰۲۲.
۲۳. رازقی، نادر؛ علیزاده، مهدی؛ محمدی سنگ چشمه، سمیه. (۱۳۹۶). بررسی جامعه شناختی نگرش جوانان نسبت به ازدواج در فضای مجازی. جامعه شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، ۲۸(۱) (پیاپی ۶۵)، ۶۷-۸۵.
۲۴. رحمان زاده، سیدعلی. (۱۳۸۹). کارکرد شبکه های اجتماعی مجازی در عصر جهانی شدن. مطالعات راهبردی سیاست گذاری عمومی (مطالعات راهبردی جهانی شدن)، ۱(۱)، ۷۸-۴۹.
۲۵. رفعتی اصل، سیدعزیز؛ کاظمی پور، شهلا؛ شفیعی، سمیه سادات. (۱۳۹۹). طراحی مدل حمایتی فرزندان خانواده های فرو پاشیده شده در اثر طلاق (مورد مطالعه شهر تهران ۹۸-۹۹). پژوهش های انتظامی - اجتماعی زنان و خانواده، ۸(۲) (پیاپی ۱۵)، ۵۴۶-۵۷۳.
۲۶. شرف الدین، سیدحسین؛ چراغی کوتیانی، اسماعیل. (۱۳۹۳). نقش فرهنگ و ساختارهای فرهنگی در تحولات جمعیتی. معرفت فرهنگی اجتماعی، ۲۱(۶)، ۵۱-۷۸.
۲۷. عباسی شوازی، محمدتقی؛ معینی، مهدی؛ پوردیان، روح الله. (۱۳۹۷). فضای مجازی همشینی و رفتارهای پرخطر: مطالعه رابطه همشینی دانشجویان در فضای مجازی با رفتارهای پر خطر در فضای واقعی و مجازی. نشریه انتظام اجتماعی، ۱۰(۳)، ۷۷-۱۰۴.
۲۸. عطایی کجویی، پری؛ انصاری، ابراهیم؛ کیان پور، مسعود. (۱۳۹۶). تحلیل جامعه شناختی تاثیر استفاده از فضای مجازی بر نظام ارزشی افراد در خانواده ها (مقایسه ی مناطق شهری و روستایی اصفهان). مطالعات جامعه شناختی شهری (مطالعات شهری)، ۷(۲۲)، ۱۵۷-۱۷۸.
۲۹. فرهنگی، محمدمهدی؛ میرترابی، سعید؛ گلشنی، علی رضا. (۱۳۹۸). تبیین سیاست گذاری فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران (الزامات و اصلاح، در چارچوب اهداف مورد نظر در اسناد بالادستی). پژوهش های انقلاب اسلامی، ۸(۳۰)، ۱۱۱-۱۳۲.
۳۰. کوثری، مسعود. (۱۳۹۰). اینترنت و آسیبهای اجتماعی. تهران: نشر سلمان.
۳۱. کیانپور، مسعود؛ عدلی پور، صمد؛ کیخانی، الهام. (۱۳۹۲). تبیین جامعه شناختی تاثیر شبکه اجتماعی فیس بوک بر هویت قومی کاربران ترک در ایران. جامعه شناسی کاربردی (مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان)، ۲۴(۴) (پیاپی ۵۲)، ۶۷-۸۴.
۳۲. گرگین، بتول؛ باقری، احمد. (۱۳۹۹). رسانه فضای مجازی و کیان خانواده از منظر علم حقوق. مطالعات رسانه های نوین، ۶(۲۲)، ۲۴۱-۲۶۱.
۳۳. محبی، سلیمان؛ زنجانی، حبیب الله؛ ساروخانی، باقر. (۱۳۹۵). تاثیر فضای مجازی بر کجروی اجتماعی دانش آموزان. علوم اجتماعی، ۱۰(۳۵)، ۳۳-۵۸.
۳۴. محسنی، سعید؛ قبولی درافشان، سید محمد مهدی. (۱۳۹۱). بررسی نوآوری ها و چالش های ماهوی قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱. مطالعات زن و خانواده، ۲(۲)، ۳۹-۶۳.
۳۵. محمدزاده اصل، محمد. (۱۳۹۵). تحکیم نهاد خانواده در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با رویکرد تحقق حقوق شهروندی. همایش ملی تبیین حقوق شهروندی.
۳۶. محمدی، بیوک. (۱۳۹۳). الگوی سنتی ساختار قدرت در برخی خانواده های ایرانی. پژوهشنامه زنان، ۵(۲)، ۱۱۱-۱۳۷.
۳۷. موحدهعلوی، علیرضا؛ ارام، هاشم. (۱۳۹۶). فضای مجازی و شاخصهای فکری-هویتی جوانان، مطالعه موردی شهر تهران. مطالعات عملیات روانی، ۱۲(۴۶)، ۳۱-۵۶.
۳۸. الوندی، هومن؛ نایبی، محسن. (۱۳۹۱). بررسی رابطه هویت اسلامی فضای مجازی و جهانی شدن. مطالعات رسانه ای، ۷(۱۹)، ۳۵-۴۳.
۳۹. هاشمی، سیدعلیرضا. (۱۳۹۱). تغییر الگو و عناصر فرهنگی از خانواده گسترده به خانواده هسته ای. فصلنامه فرهنگ مردم ایران، شماره ۱۳، ۱۱-۲۸.
۴۰. یعقوبی، حسن؛ یوسفی، رحیم؛ امین زاده، محمد. (۱۳۹۸). ارتباط فعالیت های اجتماعی و ورزش های گروهی با میزان اعتیاد به فضای مجازی، مطالعه روانشناختی ورزش، ۸(۲۹)، ۲۰۳-۲۱۸.
41. Davis, R.A. (2001). "A cognitive-behavioral model for pathological internet use." *Computers in Human Behavior*.

42. Document: "Cyber Space" (2016).
43. Lawson, Helen M., & Leck, K. (2006). "Dynamics of Internet Dating." *Social Computer Review*, 24(2), 189-208. University of Pittsburgh at Bradford, Bradford, Pennsylvania.
44. Shepard, Jon M. (2007). "Sociology: Updated Ninth Edition." Belmont, CA: Thomson/Wadsworth.
45. Website: cifici.org
46. Website: fa.wikipedia.org
47. Website: zojim.com/family